

Соціальна готовність характеризує адекватність підлітків при використанні інформаційно-комунікаційних технологій; навички психічної саморегуляції поведінки при роботі у мережах; здатність жити та розвиватись в інформаційному суспільстві; впевненість в успішному використанні ІКТ. [3]

Ми виявили достатній рівень сформованості соціальної готовності підлітків у результаті дослідження за розробленою нами анкетю. Так, мобільними телефонами для спілкування з батьками та друзями користуються 90% дітей. Учні вважають, що освоєння комп'ютера та уміння працювати у мережах Інтернет допоможе їм мати більше друзів. Всі опитані вважають, що уміння працювати на комп'ютері допоможуть їм у навчанні, оволодінні фахом та майбутньому працевлаштуванні.

Розроблена педагогічна методика дослідження рівня готовності підлітків із ДЦП до використання ІКТ, проведене діагностування рівня розвитку зазначеної готовності засвідчили:

- недостатній рівень сформованості процесів пам'яті, уваги, мислення підлітків із ДЦП;
- низький рівень сформованості культурно-аксеологічної готовності;
- достатній рівень сформованості соціальної готовності;
- високий рівень сформованості мотиваційно-потребнісної готовності.

З викладеного доходимо висновку, що констатувальний етап дослідження експериментально підтвердив висунуті теоретичні положення щодо несформованості стану готовності підлітків із ДЦП до використання ІКТ. Отримані експериментальні дані вказують на необхідність створення методики підготовки підлітків із ДЦП до використання ІКТ з урахуванням індивідуальних можливостей кожної дитини, інших специфічних особливостей навчання таких дітей, їх особливих освітніх потреб та проведення корекційної роботи направленої на формування зазначеної готовності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: навч. посібник. — К.: Академвидав, 2005. — 360 с.
2. Шевцов А.Г. Освітні основи реабілітології: [монографія] / А.Г. Шевцов. — К.: „МП Леся”, 2009. — 484 с.
3. Шевцов А.Г., Дітковська Л.А. Моделювання процесу формування готовності підлітків із дитячим церебральним паралічем до використання інформаційно-комунікаційних технологій. // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: Зб. наук. праць. — К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. — №16. — С.233-239.

УДК 376-056.34:81

УДОСКОНАЛЕННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ З ВАДАМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

Дмитрієва І.В.

доктор педагогічних наук, доцент
Слов'янський державний педагогічний університет

Стаття присвячена проблемі формування в розумово відсталих учнів умінь утворювати усні й письмові стилістично диференційовані зв'язні висловлювання. У роботі визначено основні шляхи удосконалення мовленнєвої культури школярів.

The article deals with the problem of forming at backward children the skills to form oral and written stylistic differential connected speech. The principal ways of improvement of the pupils' language culture are defined.

Ключові слова: розумово відсталі учні; усне і писемне мовлення; знання з мови і мовлення; комунікативні вміння і навички.

Key word: backward children, oral and written language, knowledge, skills, abilities in language and speech.

Проблема формування культури зв'язного мовлення як важливого компонента розвитку і виховання особистості школяра з інтелектуальними вадами не може бути розв'язана без належної організації процесу взаємозв'язаного навчання усного і писемного мовлення. Адже, як наголошується в Державному стандарті спеціальної освіти, основною змістовою лінією мовної освіти учнів, які потребують корекції розумового розвитку, є комунікативна, яка орієнтує на опанування всіх видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, говоріння, читання і письмо.

Усна і писемна форми мовленнєвої діяльності виступають основними засобами усвідомлення знань, набуття вмінь практичного їх застосування, забезпечення мовленнєвої компетентності. Рівень мовленнєвої компетентності розумово відсталих школярів залежить від знань щодо особливостей усного і писемного мовлення, ознак і будови тексту, стилів і типів мовлення, опанування умінь орієнтуватися в ситуації спілкування, володіти інтонацією, використовувати позамовні засоби, уважно слухати співрозмовника, повно викладати думку, аналізувати мовлення тощо (Л.Вавіна, Н.Кравець, В.Петрова та ін.).

У психологічних та психолінгвістичних дослідженнях зроблено детальний аналіз функцій і структури усного і писемного мовлення, виявлено механізми сприймання, розуміння і продукування текстів обох форм, фактори, що впливають на функціонування цих механізмів (Б.Ананьєв, Л.Виготський, М.Жинкін, О.Кубрякова, О.Леонтьєв, О.Лурія, В.Роднянський, Л.Рубінштейн та ін.).

Зокрема, усне мовлення розглядається науковцями як вербальне спілкування за допомогою мовних засобів, що сприймаються слухом, воно є опосередкованим за будовою і соціальним за походженням (О.Лурія), смисловим, оскільки містить акт розуміння, осмислення (С.Рубінштейн). За характером обробки мовленнєвого сигналу виділяють сенсорний, перцептивний і смисловий рівні сприймання. У процесі сприймання усного мовлення на сенсорному рівні відбувається акустичний аналіз і виділення звуків у складі слова, яке упізнається на перцептивному рівні. На смислово-перцептивному рівні встановлюється смисл речення і всього висловлювання в цілому. Усну форму мовлення забезпечують такі види мовленнєвої діяльності, як аудіювання і говоріння, при цьому аудіювання розглядається як рецептивний вид мовленнєвої діяльності, який вимагає істотного напруження слухача в процесі здобуття інформації.

У сприйманні змісту усного мовлення велику роль відіграють безпосередня наявність ситуації, інтонація, оскільки вони виконують функції членування мовленнєвого потоку на смислові блоки, оформлення висловлювань у єдине ціле, розрізнення комунікативних типів висловлювання, виступають як фактор емоційно-естетичного впливу. Додатковими носіями інформації в усному мовленні виступають також міміка і жести. Науковці виділяють у сприйманні й розумінні усного мовлення такі етапи: 1) визначення мотивів і завдань; 2) виділення опорних одиниць сприймання (семантичних комплексів); 3) поділ та інтерпретація інформації; 4) «виведення» необхідного для розуміння комплексу знань із досвіду індивіда; 5) внутрішнє проговорювання, спрощення думки, «переклад на свою мову»; 6) контроль за якістю розуміння сприйнятого висловлювання; 7) формування внутрішнього коду інтелекту на основі сприйнятих і осмислених нових знань.

Усне вербальне спілкування відбувається також завдяки такому продуктивному виду мовленнєвої діяльності, як говоріння. Процеси породження усного мовлення охоплюють мотиви мовлення, орієнтацію в ситуації спілкування, одночасне програмування висловлювання, звукову реалізацію і контроль. Психологічна структура акту говоріння складається з чотирьох фаз: 1) спонукально-мотиваційної (під впливом певного мотиву і при наявності мети висловлювання в людини з'являється потреба в спілкуванні); 2) програмування і регулювання думок (на цьому етапі функціонує механізм внутрішнього оформлення висловлювання, який забезпечує вибір слів і граматичне прогнозування); 3) виконавської (звукове й інтонаційне оформлення думки); 4) контрольної (виявлення можливих помилок і їх виправлення). Фаза контролю передбачає наявність у мовця еталонів мовних одиниць, які формуються в процесі аудіювання і читання, порівняння з ними власного мовлення.

Писемну форму мовлення забезпечують такі види мовленнєвої діяльності, як читання і письмо. Читання належить до рецептивного виду діяльності і спрямоване на сприймання і розуміння письмового тексту. Метою читання, як і аудіювання, є здобуття й обробка інформації. З психологічного погляду читання становить процес, який характеризується такими якостями, як правильність, усвідомленість, швидкість і виразність.

Особливості письма як продуктивного виду мовленнєвої діяльності зумовлені насамперед відсутністю спільної ситуації і безпосереднього контакту мовця з реципієнтом. Це вимагає від мовця внутрішнього відтворення реципієнта, а також спонукає дбати про зрозумілість, деталізацію у викладі, добір таких мовних засобів, які найкраще розкривали б думку. Писемне мовлення на відміну від усного характеризується більшою змістовністю, логічністю, точністю, досконалістю, оскільки в процесі породження у мовця є час на його обдумування, упорядкування, вдосконалення. Процес продукування писемного мовлення досить складний за своєю структурою. Він передбачає: 1) орієнтування в умовах та завданнях писемного спілкування; 2) формування думки та її лінійне розгортання; 3) перекодування думки в мовні структури (синтаксування); 4) пошук адекватних меті висловлювання слів у внутрішньому лексиконі; 5) уведення слова у парадигматичні й синтагматичні відношення; 6) реалізацію внутрішньої програми в зовнішньому висловлюванні за допомогою графічних знаків; 7) контроль за результатом продукування тексту (усунення помилок і недоліків, удосконалення висловлювання).

Важливе значення у формуванні зв'язного мовлення має внутрішнє мовлення, яке виконує функцію підготовки зовнішнього мовлення – усного і писемного (Б.Ананьєв, Л.Виготський, О.Лурія, О.Соколов та ін.). У внутрішньому мовленні відбувається інтонаційне членування мовлення: установа порядку слів, їх логічного

зв'язку в реченні тощо. Розвиток внутрішнього мовлення відбувається на основі писемного, що в свою чергу позитивно впливає на розвиток сприймання, пам'яті, уваги, логічного мислення (Б.Ананьєв).

Необхідність створення ефективної методики мовленнєвого розвитку в розумово відсталих школярів визнається багатьма вченими-дефектологами (А.Аксьонова, Л.Вавіна, М.Гнезділов, Н.Кравець, В.Ковальчук, Л.Логвінова, В.Петрова, Г.Піонтківська, Н.Тарасенко та ін.). У працях науковців визначено можливості й основні умови навчання усного та писемного мовлення, його діалогічного і монологічного різновидів з урахуванням специфічних якостей кожної з форм мови. Однак методична система формування, розвитку і корекції зв'язного мовлення учнів допоміжної школи в сучасній вітчизняній корекційній психопедагогіці потребує подальшого вдосконалення, зокрема розробки та перевірки ефективності спеціальних методів і прийомів засвоєння знань, умінь і навичок з усного і писемного мовлення, їх взаємозв'язаного навчання.

З метою встановлення якісних і кількісних показників зв'язного мовлення учнів допоміжної школи нами було проаналізовано понад 100 творів усної і писемної форм художнього і ділового стилів учнів 9-х класів допоміжної школи.

Результати аналізу учнівських робіт свідчать, що в усному мовленні більшість учнів уміє робити паузи між реченнями та в межах речення (61%). Однак значна кількість школярів цими вміннями не володіє (50%). У писемному мовленні 64% учнів не ставлять потрібні розділові знаки всередині та в кінці речень, не додержуються абзаців. Слід також зазначити, що 35% школярів має досить низький рівень умінь робити логічний наголос, 32% учнів говорить занадто тихо або, навпаки, дуже голосно, 31% користуються повільним темпом мовлення. Це свідчить про недостатню методичну досконалість процесу формування відповідних умінь і навичок, відсутність взаємозв'язку в процесі вироблення уявлень про усне і писемне мовлення та засоби вираження структурних компонентів тексту в обох формах.

У художніх текстах обох форм мовлення показник використання синонімів, антонімів, слів з переносним значенням є суттєво низьким, що істотно зумовлює потребу пошуку нових шляхів удосконалення лексичної роботи на уроках української мови в допоміжній школі. Типовим недоліком є наявність у художніх текстах словосполучень, характерних для ділового стилю. Усе це свідчить про недостатній рівень умінь добирати потрібні мовні засоби з урахуванням мети, умов і завдань спілкування.

Кількість ужитих простих і складних речень у текстах художнього і ділового стилів свідчить, що в усному мовленні розумово відсталі школярі переважають прості речення (84%). Типовою помилкою в будові речень обох форм мовлення є розривання простих речень з однорідними членами, з'єднаними сполучником і, або ж складнопідрядних, у яких відділяється підрядна частина.

Отже, аналіз усного і писемного мовлення учнів з вадами розумового розвитку виявив ряд суттєвих недоліків. Так, школярі не вміють враховувати особливості ситуації спілкування в обох формах мовлення, порушують зв'язність, логічність та структурно-композиційну цілісність висловлювань. У результаті недоречного використання мовних засобів у їхньому мовленні виникає стилістичний розлад. Невміння користуватися інтонаційними засобами негативно позначається на писемному мовленні.

Вважаємо, що опанування розумово відсталіми учнями норм української літературної мови, практичне засвоєння ними стилістичних функцій мовних засобів у процесі сприймання, розуміння і продукування текстів різних стилів надає можливість засвоювати мову як діяльність, спрямовану на вироблення вмінь орієнтуватися в умовах, завданнях, ситуації спілкування, правильно обирати стиль майбутнього висловлювання, мотивовано використовувати мовні засоби. Тому мовленнєвий розвиток учнів допоміжної школи слід розглядати як цілісну педагогічно організовану систему, яка охоплює зміст, принципи, методи і прийоми навчання, засоби, систему вправ, а також форми організації.

Зміст навчання усного і писемного мовлення становить коло відомостей з мови і мовлення й визначається кінцевими цілями навчання української мови, передбаченими Державним стандартом спеціальної освіти. Складовою змісту навчання школярів є формування таких якостей культури зв'язного мовлення, як правильність, змістовність, логічність, зв'язність, точність і виразність.

Ефективному засвоєнню знань, умінь і навичок з мови і мовлення сприяє використання наступних принципів: науковості; систематичності і послідовності; індивідуалізації і диференціації у навчанні; наочності; комунікативної спрямованості; органічного поєднання системи роботи з вивченням лексики, морфології й синтаксису; взаємозв'язку в розвитку мовлення й мислення; комплексного підходу до формування й корекції мовленнєвих умінь і навичок; системного підходу до взаємозв'язку усного і писемного мовлення в процесі їх розвитку; мотивації мовленнєвої діяльності.

Спираючись на праці А.Алексюка, В.Бадер, В.Мельничайка, В.Онищука, В.Паламарчук, О.Савченко, М.Успенського, О.Хорошковської та інших науковців в галузі методики навчання української мови та дослідження дефектологів (А.Аксьонової, Л.Вавіної, Н.Кравець, В.Петрової та ін.), основними напрямками роботи з розвитку усного і писемного мовлення в учнів допоміжної школи нами визначено такі: 1) засвоєння звукової сторони

мовлення (формування дикції, засвоєння орфоепічних норм, оволодіння інтонаційною системою рідної мови); 2) опанування лексико-стилістичних засобів української мови, усунення лексичних помилок із мовлення розумово відсталих школярів; 3) елементарне ознайомлення зі словотворчими засобами стилістики (на практичному рівні); 4) засвоєння морфологічних засобів мови (оволодіння вміннями і навичками цілеспрямовано та усвідомлено використовувати частини мови та їх граматичні форми в текстах різних стилів); 5) практичне засвоєння синтаксичних засобів мовлення (уміння користуватися такими одиницями, як словосполучення і речення, розвиток уявлень про стилістичні функції словосполучень, речень); 6) формування вмінь будувати тексти усної і писемної форм, різні за типами і стилями мовлення; 7) засвоєння інтонаційних засобів, уміння користуватися ними в різних ситуаціях спілкування.

Результативність процесу навчання усного і писемного мовлення залежить від раціонального використання методів навчання, спрямованих на оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності – слуханням, говорінням, читанням, письмом – пізнавальних і тренувальних, а також застосування спеціальних прийомів активізації, упорядкування, спрямування, підкріплення пізнавальної діяльності школярів, розвитку їхньої пізнавальної та мовленнєвої самостійності тощо.

Завдання до практичних вправ мають бути зорієнтовані на формування вмінь усного і писемного мовлення як двох видів мовленнєвої діяльності, привчати учнів додержуватися правил усного і писемного спілкування, використовувати інтонацію, міміку, жести з метою змістовнішого, емоційнішого оформлення своїх думок, збагачувати їхній словниковий запас, увиразнювати мовлення в стилістичному відношенні. Спостереження, аналіз, продукування текстів різних стилів розвивають уявлення учнів про такі найважливіші функції мови, як пізнавально-репрезентативну, інформаційно-вольову, дидактичну, естетичну, пізнавально-контактну.

Системність у навчанні усного і писемного мовлення полягає в формуванні знань з мови, усного і писемного мовлення, їх закріпленні й поглибленні, удосконаленні мовленнєвих умінь у процесі вивчення всіх розділів програми («Текст», «Речення», «Слово» та ін.).

Отже, робота з розвитку зв'язного мовлення учнів допоміжної школи в процесі засвоєння ними знань з мови має бути спрямована на засвоєння особливостей функціонування мовних засобів у текстах різних стилів та на вироблення в учнів уміння мотивовано використовувати виучувані мовні одиниці в усному і писемному мовленні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аксенова А.К. Методика обучения русскому языку в специальной (коррекционной) школе [учеб. для студ. дефектол. фак. педвузов] / Алевтина Аксенова. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 320 с.
2. Бадер В.І. Головні тенденції розвитку проблеми навчання усного й писемного мовлення школярів // Зб. наук. праць. Педагогічні науки. – Вип.33. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. – С.82-86.
3. Вавіна Л.С. Розвиток зв'язного мовлення учнів 5-х – 9-х класів допоміжної школи: науково-методичний посібник / Л.С. Вавіна. – К.: 2001. – 144 с.
4. Державний стандарт спеціальної освіти. – К., 2004. – 361 с.
5. Концепція мовної та читацької освіти учнів допоміжної школи / [авт. Н.П.Кравець] // Дефектологія. – 2001. - №2. С.35-41.
6. Психологические проблемы коррекционной работы во вспомогательной школе / [ред. Ж.Шиф, В.Петрова, Т.Головина]. – М.: Педагогика, 1980. – 176 с.

УДК 376.1 – 056.262 – 056.263

НЕЛІНІЙНИЙ КОРЕКЦІЙНИЙ ДІАЛОГ: ПЕРША ГРУПА ПИТАНЬ ПРИЙОМУ СПІВПРАЦІ

Золотарьова Т.В.

Сумський державний педагогічний
університету імені А.С.Макаренка

У статті пропонується схема першої групи питань першого малого прийому, який є частиною першого великого прийому, що входить до першого методу методики стимулювання корекції порушень. Схема складається із загальних питань, які потребують подальшої конкретизації в процесі роботи відповідно